

סכין אותו בשמן, ומדיחין אותו במים, ובלבד שלא יזיז בו אבר. שאסור להגביה את ידו ורגלו של המת או להזיז את ריסי עיניו, משום איסור מוקצה.

וכן שומטין את הכר מתחתיו, ומטילין אותו על החול, בשביל שימתין [שישאר במצבו] ולא יסריח מחמת חום הסדין והכרים. שעל ידי שמושכים את הכר מתחתיו, ממילא הוא מוטל על החול אבל להזיזו ממקומו ולהניחו על הארץ אסור⁽¹⁵⁾. שהרי אסור המת בטלטול [פירוש המשניות להרמב"ם].

קנא-ב וכן קושרים את הלחי של המת, כדי שלא יפתח פיו.

ולא עושים כן בשביל שיעלה ויסגר הפתח שכבר נפתח בפיו, אלא רק בכדי שלא יוסף יפתח עוד.

וכן קורה שנשברה, סומכין אותה בשבת בספסל או בארוכות המטה. שהרי תורת כלי עליהם, ומותרים בטלטול.

ולא עושים כן בשביל שתעלה הקורה ויתאחה המקום השבור שבה. שהרי זה אסור משום בונה. אלא סומכין אותה רק בכדי שלא תוסף ותשבר עוד.

גמרא:

שנינו במתניתין: סכין ומדיחין אותו.

ומקשינן: והאמר רב יהודה אמר שמואל: מעשה בתלמידו של רבי מאיר, שנכנס אחריו לבית המרחץ. ביקש התלמיד להדיח את הקרקע במים.

אמר לו רבי מאיר: אין מדיחין את הקרקע בשבת.

ביקש התלמיד לסוך את הקרקע.

אמר לו רבי מאיר: אף אין סכין.

וסלקא אדעתין, דמשום שאסור לטלטל את הקרקע, אסור אף להדיחה ולסוכה.

אלמא, כל דבר האסור בטלטול, אסור לסוכו ולהדיחו, אף בלא לטלטלו. וקשיא, אמאי סכין ומדיחין את המת? והרי הוא אסור בטלטול.

ומשנינן: לא אסר רבי מאיר לסוך ולהדיח קרקע, משום איסור טלטול. אלא משום איסור השואת גומות, שהיא תולדת "חורש".

ואף דאין איסור זה נוהג אלא בקרקע של עפר, אבל בקרקע בית המרחץ העשויה אבנים ליכא למיחש להכי, גזרו אף בה אטו קרקע של עפר. משום דקרקע בקרקע מחלפא. אבל במת אין לגזור. דהא מת בקרקע לא מיחלף.

הוא למת, והמת על גבי קרקע. תוספות רי"ד. וכן אין צריך שיגרור את כולו. אלא כיון שמזיז ראשו האחד, אסור. ראשונים.

15. ומכאן, שאסור לטלטל מוקצה, אף כשאינו מגביהו מן הקרקע. דהרי כשמזיז אבר מן המת, עדיין הוא מחובר לקרקע. שהרי מחובר

שנינו במתניתין: עושין כל צרכי המת.

והוינן בה: "כל" לאתווי מאי?

ומשנינן: לאתווי הא דתנו רבנן: מביאין כלי מיקר [כלים המביאים קרירות, כגון כלי זכוכית], וכלי מתכת, ומניחין על כריסו של המת, כדי שלא יהא תפוח [שלא יתנפח]. ופוקין את נקביו כדי שלא תיכנס בהן הרוח, ועל ידי כן יתפיה.

ואף שלמה המלך אמר בחכמתו, שכרסו של המת תופחת ונבקעת.

דכתיב "עד שלא ירתק חבל הכסף, ותרץ גלת הזהב, ותשבר כד על המבוע, ונרץ הגלגל אל הבור".

והכי פירושו: "עד שלא ירתק חבל הכסף" — זה חוט השדרה. שהוא כמין חבל, והוא לבן ככסף.

"ותרוץ גולת הזהב" — זה אמה. ש"גולה" היא מעין מים. ואף האמה היא המעיין של תולדות האדם.

"ותשבר כד על המבוע" — זה הכרס. שלאחר המיתה היא נבקעת.

"ונרוץ הגלגל אל הבור" — זה פרש. ש"גלגל" הוא לשון "גללים". ובור היינו פה. שנופל הפרש לתוך פיו של מת.

וכן הוא אומר: "וזריתי פרש על פניכם, פרש חגיכם". ועל אחר מיתה קאי.

מאי "פרש חגיכם"?

אמר רב חנא: אלו בני אדם שמניחין דברי תורה, ועושין כל ימיהם בתענוגים, כחגים.

אמר רבי לוי אמר רב פפי אמר רבי יהושע: לאחר שלשה ימים מהמיתה, כריסו של מת נבקעת, ונופלת לו על פניו, ואומרת לו: טול מזה שנתת בי. כלומר, טול חזרה את פרש המאכלים שהכנסת בי.

מתניתין:

אין מעצמין את עיני המת בשבת. לפי שאסור להזיז בו אבר.

ואף לא בחול מעצמין את עיניו עם יציאת הנפש. שכל שעדיין לא מת, אם מזיז בו אבר, הרי הוא מקרב את מיתתו. אלא מעצמין את עיניו לאחר יציאת נפשו.

והמעצים עיני אדם הנוטה למות, עם יציאת הנפש, קודם שמת, הרי זה שופך דמים.

גמרא:

תנו רבנן: המעצמו עם יציאת הנפש, קודם שמת, הרי זה שופך דמים.

משל למה הדבר דומה? — לנר שכבה והולכת. שאם אדם מניח אצבעו עליה, מיד כבתה. שכיון שנוטה להכבות, בטורח קל היא נכבית. וכן הוא בנפש האדם.

תניא: רבי שמעון בן גמליאל אומר: הרוצה שיתעצמו עיניו של מת בשבת, אינו עושה כן בידים. שהרי המת אסור בטלטול. אלא נופח לו יין בחוטמו, ונותן שמן בין ריסי עיניו, ואוחז בשני גודלי רגליו, והן [עיניו] מתעצמות מאליהן.

דאמר רמי בר אבא: אין היה שולטת באדם, עד שנדמה לו האדם לחיה, כבחהמה. שנאמר "אדם ביקר כל יליק, נמשל כבהמות נדמו". שאם האדם נמשל ונשלט על ידי חיה, בידוע שהוא נדמה לה כמו בהמה.

אמר רבי הנינא: אסור לישון בבית יחידי. וכל הישן בבית יחידי, אחזתו לילית.

ותניא: רבי שמעון בן אלעזר אומר: עשה צדקה עד [כל זמן] שאתה מוצא עניים לעשות עמהם צדקה, וכל זמן שמצוי לך ממון לתתו להם, וכל זמן שעודך בידך לעשות צדקה. כלומר, קודם שתמות.

ואף שלמה אמר בחכמתו, "וזכור את בוראיך בימי בחרותיך, עד אשר לא יבוא ימי הרעה, והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ".

"ימי הרעה" — אלו ימי הזקנה.

"והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ" — אלו ימות המשיח, שאין בהם לא זכות ולא חובה. שאי אפשר לזכות בהם במצות צדקה. וכן אי אפשר לעבור בהם על איסור "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון". שהרי כולם יהיו עשירים בזמן ההוא.

והיינו דקאמר רבי שמעון בן אלעזר, עשה צדקה כל זמן שבידך לעשות.

ופליגא אדשמואל. דאמר שמואל: אין בין עולם הזה לימות המשיח, אלא שיעבוד מלכויות בלבד. שבימות המשיח ניגאל משיעבוד מלכות האומות. אבל לא יהיו כולם עשירים. שהרי נאמר "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ". נמצא, דאף בימות

תניא: רבי שמעון בן נמליאל אומר: תינוק בן יומו חי, מחללין עליו את השבת לצורך פיקוח נפש. אבל לא על המת. ואפילו אם הוא גדול כדוד מלך ישראל, כיון שמת אין מחללין עליו את השבת.

תינוק בן יומו חי, מחללין עליו את השבת, משום שאמרה תורה: חלל עליו שבת אחת, כדי שיחיה וישמור שבתות הרבה.

אבל דוד מלך ישראל, אם מת אין מחללין עליו את השבת. שכיון שמת אדם, הרי הוא בטל מן המצות.

והיינו דאמר רבי יוחנן: כתיב "במתים הפשי". ודרשינן, כיון שמת אדם, נעשה הפשי מן המצות.

ותניא: רבי שמעון בן אלעזר אומר: תינוק בן יומו חי, אין צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים שלא יאכלוהו. אבל אפילו עז מלך הבשן, כיון שמת צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים שלא יאכלוהו. שנאמר לנח ובניו "ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ".

ו"חתכם" הוא לשון חיות. מלמד, שכל זמן שאדם חי, אימתו מוטלת על הבריות. כיון שמת, בטלה אימתו.

אמר רב פפא: נקיטינן [מקובלגו], אריה, אבי תרי אינשי יחדיו, לא נפיל [מתנפל] להורגם. דהא כתיב "ומוראכם" לשון רבים. שתתירא חית הארץ מכל שנים מכס.

ותמהינן: הא קא חזינן, דנפיל אריה אף על שני אנשים יחד.

ומשינינן: ההוא דקא חזינא דנפיל, בדאמר רמי בר אבא הוא.

אמרה ליה דביתהו: וכי מילט [מקלל] קא לייטת לחו שיהיו עניים?

אמר לה רב חייא: קרא קא כתיב בצדקה, "כי בגלל הדבר הזה". ותנא עליה דבי רבי ישמעאל: גלגל הוא שחזור בעולם.

תניא רבי גמליאל ברבי אומר: כתיב, "ונתן לך רחמים ורחמך וחרבך". ומשמעות "ונתן לך רחמים" היא, שתהיה רחמן. מכאן, שכל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, כדכתיב "ורחמך". וכל שאינו מרחם על הבריות, אין מרחמין עליו מן השמים.

וקא דריש השתא את המקראות שבקהלת, האמורים בענין "ימי הרעה", דהיינו ימי הזקנה.

כתיב התם, "עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים, ושבו העבים אחר הגשם".

"עד אשר לא תחשך השמש והאור" — זו "פדחת" [מצח] והחוטם. שהמצח הוא חלק ומצהיר יותר מכל פרצוף האדם. והחוטם הוא תואר פני האדם. ולעת זקנה הם מעלים קמטים ואינם מאירים.

"והירח" — זו נשמת. כדכתיב "נר אלהים נשמת אדם".

"והכוכבים" — אלו הלפפות [הלחיים].

"ושבו העבים אחר הגשם" — זו מאור עיניו של אדם, שהולך אחר הכבי. שלעת זקנה יחשיך מאור העינים כמו חשכת עננים,

המשיח תהיה קיימת מצות צדקה, ודלא כדתניא לעיל.

תניא: רבי אלעזר הקפר אומר: לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו של עניות, שלא יבוא לידה. לפי שהיא דבר המזומן לבוא תמיד. שאם הוא לא בא לידי עניות, בא לידה בנו. ואם בנו לא בא לידי עניות, בן בנו בא לידה.

שנאמר במצות צדקה לעניים, "כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך, ובכל משלח ידך". ותנא דבי רבי ישמעאל: "בגלל", לשון "גלגל" הוא⁽¹⁾. שגלגל הוא שחזור בעולם. ומי שהוא עשיר היום, עלול הוא או זרעו להיות עני לאחר זמן.

אמר רב יוסף: נקיטינן, האי צורבא מרבנן, לא מיעני [לא נעשה עני].

ותמהינן: והא קא חזינן דאף צורבא מרבנן מיעני.

ומפרשינן: הכי קאמר רבי יוסף: אף אם איתא דצורבא מרבנן מיעני, אבל אהדורי אפיתחא, לחזר על הפתחים — לא מיהדר. אלא הוא מסתפק במועט, ואינו מזולזל עצמו לבקש על הפתחים.

אי נמי, יש לו הרבה מרחמים, שנותנים לו. ואינו צריך לחזר על הפתחים. מהרש"א.

אמר לה רב חייא לדביתהו: כי אתא עניא, אקדימי ליה ריפתא. כי חיבי דליקדמו לבניך בלחם, אם ייענו.

בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא.

1. ויש לפרש ד"גלגל" ממש קאמר. דהיינו גלגל המזלות. וכדאיתא "בני חיי ומזוני, לאו

מחמת הבכי. לפי שהוא מרבה לבכות אז מחמת תשישות כוחו והצרות שמתרבות ובאות עליו.

אמר שמואל: האי דמעתא, עד ארבעין שנין הדרא הראיה ומתרפאת מהנזק שגרמו לה הדמעות. מכאן ואילך לא הדרא.

ואמר רב נחמן: האי כוחלא [כחל שנותנים בעינים לרפואה], לאדם שהוא עד בן ארבעין שנין הרי הוא מרווח [מרחיב] את מאור עיניו. מכאן ואילך [לאחר מלאת לו ארבעים שנה], אפילו אי מליא כחל בעיניו במכחול גדול כאביסנא דגירדאי [כמשקולת כבדה של אורגים], אוקומיה מוקים ליה בלבד, שלא יחשיך יותר מאור עיניו. אבל ארווחי לא מרווח ליה שתתפר ראייתו.

והוינן: מאי קא משמע לן רב נחמן במאי דאמר, "אפילו מליא כאביסנא דגירדאי"?

ומשנינן: קא משמע לן, רכמה דאליים [עבה] מכוחלא [המכחול] טפי, כן מעלי יותר לרפואת העין.

רבי חנינא, שכיבא [מתה] ליה ברתיה. ולא הוה קא בכי עלה.

אמרה ליה דביתהו: וכי למה לא תבכה עליה? והלא תרנגולתא אפיקת מביתך.

אמר לה רבי חנינא: אם אבכה, תרתי רעות יבואו עלי. גם תכלא [שיכול הבנים], וגם עיורא [עורון]. שהבכי מחשיך את מאור העינים.

סבר לה רבי חנינא, כי הא דאמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן קצרתה: שיש מיני דמעות הן. שלש מהן יפות לעינים. ושליש מהן רעות לעינים.

דמעות של עשן, ושל בכי, ודמעות שבאות קנב-א מתוך יסוריין של בית הכסא — רעות הן.

ודמעות של סב, ושל שחוק, ושל ריח פירות חריפים [כגון ריח החרדל] — יפות הן.

כתיב התם בהמשך הפרשה, "ביום שיזועו שומרי הבית והתעונו אנשי החיל, ובטלו הטוחנות כי מעטו, וחשכו הרואות בארובות".

"ביום שיזועו שומרי הבית" — אלו הכסלים והצלעות, ששומרים את הלב ובני המעיים של האדם. שבימי הזקנה הם זעים ומרתיתים.

"והתעונו אנשי החיל" — אלו שוקים. שהגוף נשען עליהם.

"ובטלו הטוחנות" — אלו השינים.

"וחשכו הרואות בארובות" — אלו העינים. שכל זה יארע לאדם לעת זקנתו.

אמר ליה קיסר לרבי יהושע בן חנניה: מאי טעמא לא אתית לבי אבידן [מקום הויכוח שבין ישראל לצדוקים ובייתוסים]?

אמר ליה: טור תלג [ההר, כלומר ראשי,